

mgr Kateryna Mykytyshyna

Centrum Nauk Sądowych, Uniwersytet Warszawski

ORCID 0009-0008-4825-9763

KILKA UWAG NA TEMAT DOPUSZCZALNOŚCI DOWODU Z EKSPERTYZY POLIGRAFICZNEJ W PROCESIE KARNYM UKRAINY

Streszczenie

Artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytania, czy możliwe jest stosowanie środków technicznych pozwalających na kontrolę reakcji organizmu osoby dla celów postępowania karnego oraz czy czynność taka musi być przewidziana w kodeksie postępowania karnego, aby jej wyniki zostały uznane za dopuszczalny dowód w sądzie. Opracowanie tego tematu ma na celu zapoznanie się z problemem dotyczącym stosowania poligrafu i wykorzystaniem opinii poligraficznej w celach dowodowych. W celu lepszego rozumienia możliwości, które daje ekspertyza poligraficzna, została podjęta próba analizy istoty badania oraz odpowiedzi na pytanie dotyczące sposobu i zakresu jego przeprowadzenia, jak również celu takich badań. Przedstawiono tezę na poparcie stosowania metody weryfikacji prawdy dla celów optymalnego rozstrzygnięcia sprawy bez konieczności wyodrębnienia osobnego przepisu, który dopuszczałby stosowanie badań poligraficznych.

Słowa kluczowe: dowód, opinia biegłego, dowodzenie, proces karny, badanie poligraficzne, ekspertyza, poligraf

Wprowadzenie

Na początku należałoby omówić jedną z głównych i fundamentalnych zasad procesu karnego, a mianowicie prawo do obrony, które stanowi jedno z najistotniejszych praw każdej osoby we współczesnym procesie. Gwarancja prawa do obrony przewidziana jest zarówno na poziomie aktów prawa międzynarodowego, jak i aktów rangi ustawowej poszczególnych krajów i obejmuje szereg uprawnień pozwalających nie tylko na osobistą walkę

oskarżonego z postawionymi zarzutami (rozumianą jako obrona materialna), lecz także korzystanie z fachowej pomocy obrońcy (czyli obronę formalną)¹.

W literaturze przez pojęcie obrony rozumie się całokształt działań zmierzających do wykazania niewinności oskarżonego, do ograniczenia lub złagodzenia jego odpowiedzialności², których celem jest ochrona praw i interesów oskarżonego w postępowaniu karnym³, jak i każde celowe zachowanie podejmowane w interesie oskarżonego⁴. Słusznie zaznacza M. Lipczyńska, że obrona jako funkcja procesowa to całokształt czynności procesowych, zmierzających do obalenia oskarżenia i złagodzenia odpowiedzialności karnej⁵.

Jako funkcja procesowa obrona oznacza działalność nakierowaną na ochronę praw i interesów oskarżonego, która obejmuje nie tylko obronę merytoryczną przed zarzutem, lecz także obronę proceduralną, czyli wykorzystywanie instrumentów procesowych⁶. Normy regulujące pytanie dotyczące gwarancji prawa do obrony mieszczą się między innymi w zasadach procesu karnego. M. Cieślak określa zasadę procesową jako pewną ogólną dyrektywę najczęściej wyrażającą to, co w procesie jest zasadnicze i typowe, a także podkreślającą jakąś ogólną cechę, jakąś prawidłowość w tym procesie⁷.

Dodać trzeba tak oczywiste, ale nie mniej istotne stwierdzenie, że zasady procesowe są ze sobą ściśle powiązane. Zasada prawa do obrony stanowi punkt wyjścia dla większości regulacji procesowych odnoszących się do ochrony interesów oskarżonego. Ponadto w świetle założenia, że celem procesu karnego – oprócz dążenia do osiągnięcia stanu sprawiedliwości proceduralnej – jest uzyskanie stanu sprawiedliwości materialnej⁸ (na organ procesowy nakłada się obowiązek ustalenia prawdy materialnej), granicę, wyznaczającą postępowanie w sprawach, w których pierwszorzędą war-

¹ J. Matan, *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym*, „Rocznik Administracji i Prawa: teoria i praktyka” R. 9, 2009, s. 91.

² A. Dąb, K. Cincio, *Prawo do obrony*, w: *Zagadnienia prawne Konstytucji PRL*, t. 3, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1954, s. 244.

³ T. Grzegorzczak, *Obrońca w postępowaniu przygotowawczym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1988, s. 11.

⁴ W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LexisNexis Polska, Warszawa 2014, s. 26.

⁵ M. Lipczyńska, *Stanowisko oskarżonego w procesie karnym Polski Ludowej*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1956, s. 166.

⁶ Uzasadnienie postanowienia SN z 17.12.2008 r., VKK448/07 OSN W SK 2008. Wr 1, poz. 119.

⁷ M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe zagadnienia teoretyczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971, s. 202.

⁸ A. Malicka-Ochtera, *Ograniczenia działań obrońcy w procesie karnym*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2021, s. 11.

tością jest wolność człowieka, zgodnie z art. 2 k.p.k. stanowi ciężący na organie procesowym obowiązek ustalenia prawdy materialnej.

Prawda materialna to wiedza, której treść istnieje obiektywnie, niezależnie od świadomości i woli osoby. Ustalenie prawdy materialnej w sprawie karnej oznacza uznanie, że wnioski zarówno organów śledczych, jak i sądu w kwestiach, które należy rozstrzygnąć co do istoty sprawy, są zgodne ze stanem faktycznym. Mianowicie chodzi o odpowiedź na pytania: czy przestępstwo zostało popełnione, czy popełnił je sam oskarżony, jaka jest forma jego winy, czy w sprawie zachodzą okoliczności łagodzące lub obciążające, a więc czy ustalenie faktów zostało dokonane zgodnie ze stanem faktycznym⁹. W ten sposób dążymy do prawdy jako głównego celu każdego postępowania. Działanie to nie tylko obejmuje możliwość wyjaśnienia stanu faktycznego, lecz także nakłada na organ procesowy obowiązek dokonania prawdziwego ustalenia faktycznego. Dlatego potrzeba ustalenia prawdy materialnej dotyczy w równym stopniu etapów postępowania przygotowawczego, jak i sądowego.

Śledczy, prokurator i sąd są obowiązani w ramach swoich kompetencji do podejmowania decyzji co do istoty sprawy, opartej na dowodach i przekonaniu o dokładnej i pełnej zgodności ich wniosków z rzeczywistością. Wnioski takie muszą być prawdziwe¹⁰. Jednak wnioski śledczego i prokuratora w sprawie kierowanej do sądu nie są ostateczne, powinny zaś podlegać swobodnej ocenie sądu, który je rozstrzyga i na tej podstawie orzeka. W tym zakresie argumentuje się, że w dowodzeniu istotne znaczenie zarówno teoretyczne, jak i praktyczne będzie miała korelacja prawdy i wiarygodności dowodowej.

Istotny jest też sam proces formowania wniosków o przebiegu zdarzenia, który zaczyna się od procesów poznawczych. Człowiek poznaje swoje otoczenie dzięki informacjom, które otrzymuje za pośrednictwem odpowiednich narządów zmysłowych (receptorów). Narządy te pozwalają na odbieranie różnorodnych bodźców, zwłaszcza wzrokowych, słuchowych, smakowych, węchowych. Do ogólnych cech zmysłów zaliczyć można ich właściwość polegającą na tym, że pozwalają one na powstanie doznań zmysłowych, które mogą mieć postać wrażeń lub spostrzeżeń. Przedmioty, które postrzegamy, są zwykle źródłem wielu bodźców i znajdują się w otoczeniu dostarczającym dodatkowych informacji¹¹.

⁹ A. Bojkowa, *Kurs sowetskogo ugolownogo procesa. Obszczaja czast'*, Moskwa 1989, s. 533.

¹⁰ Ibidem, s. 533.

¹¹ Z. Czeczot, T. Tomaszewski, *Kryminalistyka ogólna*, Comer, Toruń 1996, s. 78–79.

Człowiek nieustannie poddawany jest działaniom bodźców czy też sygnałów wysyłanych do niego przez otaczający go świat¹². Nasze przedstawienia o czymś mogą być prawdziwe, tj. mogą odpowiadać rzeczywistości, ale (czasami nawet jednocześnie) mogą również być nieuzasadnione. Kiedy pewne przedstawienie zostanie udowodnione (tj. uzasadnione, uargumentowane), nabiera ono charakteru pewności, która nie budzi żadnych wątpliwości co do prawdziwości wiedzy. Taka wiedza będzie odpowiednią podstawą do podjęcia trafnej decyzji (zwłaszcza gdy chodzi o sprawy karne). Udowodniony, rzetelny wniosek to wniosek weryfikujący, którego prawdziwość można sprawdzić. Śledczy i sędzia, działając jako podmioty poznania w konkretnej sprawie, mogą praktycznie operować swoją wiedzą tylko wtedy, gdy prawdziwość ich wniosków jest uzasadniona, czyli udowodniona.

Niewątpliwie przypisanie odpowiedzialności karnej, czyli przedmiotu procesu, następuje na podstawie określonych ustaleń faktycznych, które dokonywane są w oparciu o dowody. Jak zauważa M. Cieślak, każdy fakt istotny pozostawia po sobie pewne następstwa zarówno w świecie zewnętrznym, jak i psychice ludzkiej, nie przemija zatem bez śladu. Aby mogło nastąpić odtworzenie tego śladu z przeszłości, konieczne jest sięgnięcie po dowody¹³.

J. Bentham przez dowód, w najogólniejszym tego słowa znaczeniu, rozumiał pewien fakt, w domniemaniu prawdziwy, który ma służyć za podstawę do wiary w istnienie lub nieistnienie drugiego faktu. Autor ten dodaje przy tym, że każdy dowód zawiera w sobie minimum dwa fakty: fakt główny, którego istnienie lub nieistnienie musi być udowodnione, oraz tzw. drugi fakt, czyli prawdopodobny, który służy do udowodnienia istnienia, względnie nieistnienia faktu głównego. Wszelka zatem decyzja, oparta na dowodzie, wyłania się z następującego rozumowania: ponieważ pewien fakt istnieje, wnioskuje się stąd o istnieniu drugiego, konkretnego faktu¹⁴.

T. Grzegorzczak za dowód w postępowaniu karnym uznaje każdy dopuszczalny przez prawo karne procesowe środek służący dokonaniu określonych ustaleń, czyli służący ustaleniu okoliczności mających znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy¹⁵.

M. Cieślak wskazuje, że świadek, oskarżony czy biegły stanowi nie podstawę dowodu, lecz źródło dowodowe dostarczające środków dowodo-

¹² J. Widacki, *History of Polygraph Examination*, Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne, Warszawa 2021, s. 43.

¹³ M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe zagadnienia teoretyczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984, s. 410.

¹⁴ J. Bentham, *Traktat o dowodach sądowych*, Zrzeszenie Sędziów i Prokuratorów RP, Gniezno 1939, s. 21–22.

¹⁵ T. Grzegorzczak, *Dowody w procesie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1998, s. 3.

wych w postaci zeznań, wyjaśnień i opinii. Z kolei w ocenie S. Śliwińskiego środkiem dowodowym jest człowiek lub przedmiot, który służy sędziemu do zdobycia wiadomości (np. świadek, dokument itp.), a podstawą dowodową w takim wypadku będą np. zeznania świadka¹⁶.

M. Cieślak podkreślił, że przedmiot dowodu stanowi okoliczność, której istnienie lub nieistnienie ma zostać wykazane w procesie dowodzenia. Obejmuje on nie tylko znany fakt główny, lecz także każdy inny fakt i każdą okoliczność podlegającą stwierdzeniu za pomocą środków dowodowych. Jako fakt główny autor ten określał okoliczność, która w ramach określonego procesu dowodzenia jest ostatecznym celem, natomiast jako fakt dowodowy – tę będącą przedmiotem dowodzenia, tyle że częściowego i zmierzającego do udowodnienia faktu głównego¹⁷.

Kontrowersje wokół użycia opinii poligraficznej w dowodzeniu

Prawo karne procesowe oraz kryminalistyka rozumieją proces dowodzenia jako złożony system, który obejmuje czynności organu śledczego, prokuratora oraz sądu w zakresie zbierania, utrwalenia i oceny materiału dowodowego. Jest to pewien typ rozumowania oraz przeprowadzania dowodów, w którym podmiot dowodzi prawdziwości lub fałszywości określonej tezy, czyli przedmiotu dowodzenia. W takim razie będzie nim proces myślowy, polegający na wnioskowaniu na podstawie środków dowodowych o istnieniu lub nieistnieniu określonych faktów¹⁸.

Tłumacząc pojęcie procesu dowodzenia, Y. Orlov zaznacza, że czynność taka składa się z trzech etapów i polega na zbieraniu, weryfikacji i ocenie zgromadzonych dowodów. Z kolei samo zbieranie materiału dowodowego również można podzielić na etapy¹⁹. Jako pierwszy etap częściowy autor opisuje fazę poszukiwania dowodów, która występuje np. podczas oględzin miejsca zdarzenia czy podczas przeszukania. Taki etap zbierania dowodów nie zawsze musi polegać na fizycznym poszukiwaniu, lecz „może być przeprowadzony w inny sposób, np. przez rozpytanie świadków zdarzenia

¹⁶ S. Śliwiński, *Polski proces przed sądem powszechnym: zasady ogólne*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1948, s. 577.

¹⁷ M. Cieślak, *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, t. 1, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1955, s. 43–45.

¹⁸ Idem, *Polska procedura karna. Podstawowe zagadnienia teoretyczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984, s. 325.

¹⁹ Y. Orlov, *Problemy teorii dowodzeń w ugolownom procesie. Monografia*, Moskwa 2009, s. 109.

w sposób operacyjny, rozmowy z sąsiadami w celu poszukiwania ewentualnych świadków²⁰.

Drugi etap to uzyskanie dowodów; polega on na zabezpieczeniu i zajęciu przedmiotów, odebraniu zeznań, przeprowadzeniu dowodów na wniosek stron lub z urzędu. W przeciwieństwie do poszukiwania uzyskanie dowodów możliwe jest tylko w sposób przewidziany procesowo. Dowody zdobyte w sposób sprzeczny z ustawą są niedopuszczalne²¹.

Trzecim etapem, stanowiącym obowiązkowy element postępowania dowodowego, będzie utrwalanie dowodów, które odbywa się w sposób określony w ustawie.

Ponadto Y. Orlov zwraca uwagę, że w toku zbierania dowodów możliwe jest wykorzystanie środków technicznych, ale w związku z tym „powstaje problem dopuszczalności tak uzyskanego dowodu”, którego rozwiązanie autor dostrzega w tym, aby podczas poszukiwania dowodów dopuścić stosowanie wszelkich środków technicznych, z wyjątkiem niebezpiecznych dla życia i zdrowia osoby, przecież bowiem „najważniejszy jest fakt znalezienia dowodów, a stosowana metoda już nie będzie miała szczególnego znaczenia. Pod warunkiem prawidłowej rejestracji procesowej dowód pozostaje dowodem, niezależnie od sposobu jego ujawnienia”²². Natomiast czynności podejmowane przez organy procesowe, zmierzające do pozyskania środka dowodowego ze znanego już źródła dowodowego (np. od świadka czy podejrzanego), muszą być określone w kodeksie. Dlatego niedopuszczalne jest np. użycie poligrafu bądź – jak wskazuje autor – „wykrywacza kłamstw”, bo takie narzędzie techniczne nie jest przewidziane w ustawie, w związku z czym nie może być wykorzystywane do uzyskania dowodów. Dozwolone jest tylko to, co jest wyraźnie określone przez prawo procesowe²³.

Popierając opinię Y. Orlova w kontekście niedopuszczalności użycia poligrafu dla celów dowodzenia, V. Vapniarczuk dodaje także, że informacja uzyskana za pomocą tego urządzenia na etapie formułowania opinii biegłego nie ma samodzielnej wartości dowodowej i wyniki takiej ekspertyzy nie mogą służyć jako dowód w sprawie. Status takiej informacji autor ten utożsamia niemalże z doborem próbek do badań eksperckich i uważa, że możliwość wykorzystania poligrafu na etapie przekazywania informacji dowodowych od ich nośnika (czyli od osoby, która dysponuje pewną in-

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, s. 110–111.

²² Ibidem, s. 112.

²³ Ibidem, s. 113.

formacją o zdarzeniu) do sędziego (na etapie jej bezpośredniego odbioru przez organ procesowy) musi być kodeksowo uregulowana²⁴.

Istota, możliwości i ograniczenia stosowania badań poligraficznych

Wydaje się jednakże, że przedstawiony pogląd może rodzić pewne wątpliwości, dlatego w tym miejscu należałoby nieco szerzej omówić kwestię dotyczącą możliwości wykorzystania poligrafu podczas przeprowadzenia ekspertyzy, a w szczególności status informacji płynących z badania poligraficznego i sposób, w jaki te informacje są traktowane.

Żeby nie wprowadzać się w błąd ze względu na wieloznaczność terminologiczną pojęcia dowodów, warto byłoby odpowiedzieć na pytanie, czy informacja uzyskana za pomocą poligrafu będzie miała znaczenie dla konkretnej sprawy. Ogólnie rzecz biorąc, za dowód możemy uznać jakiegokolwiek dane faktyczne, zawarte w każdym dopuszczalnym przez prawo procesowe źródle²⁵ informacji. Zanim pewną informację będzie można uznać za dowód, te dane faktyczne muszą służyć jako środek do ustalenia faktów interesujących śledczego i sąd, to znaczy być istotne dla rozstrzygnięcia sprawy. Informacje o faktach, które nie mają związku z konkretną sprawą, niczego w niej nie potwierdzają ani nie zaprzeczają, nie mogą być dowodem. Istotne dla sprawy dane faktyczne, aby mogły stać się dowodem sądowym, muszą zostać dopuszczone i w pewien określony sposób wprowadzone do procesu karnego²⁶.

Nie ulega wątpliwości, że problem sposobu i jakości prezentacji dowodu z opinii biegłego jest jedną z poważniejszych kwestii wyłaniających się na tle postępowania dowodowego w ogóle, a dowodu z opinii biegłego w szczególności. Należyte przeprowadzenie tego dowodu stanowi jedno z trudniejszych zadań stojących przed organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości. Ponadto – podobnie jak rzecz ma się z przesłuchaniem, dowodem rzeczowym bądź dokumentami – problem dotyczący ekspertyzy za pomocą poligrafu nie może być pominięty, a ona sama powinna być prowadzona według ogólnych zasad i reguł.

²⁴ V. Vapniarczuk, *Teoria i praktyka kryminalnego procesualnego dokazywania*, Jurajt, Kharkiv 2017, s. 176.

²⁵ Jedna ze słownikowych definicji słowa „źródło” (*Internetowy słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slovníki/kłasyfikacja.html>, dostęp: 15.10.2022) to początek, czyli to, skąd coś pochodzi. W tym kontekście przez słowo „źródło” należy rozumieć ogólne źródło informacji, zarówno osobowe, jak i rzeczowe.

²⁶ R. Belkin, *Teoria dowodów w Sowetskóm ugólnóm procesie. Czast' obszczaja*, Moskwa 1966, s. 246–247.

Natomiast w kontekście zamiaru i możliwości stosowania poligrafu dla celów postępowania karnego niezbędne wydaje się omówienie kwestii prowadzącej się do pytania, na czym polega istota takiego badania i do jakich wniosków można dojść dzięki przeprowadzeniu ekspertyzy poligraficznej. Wyjaśnienie to będzie ważne również dla potwierdzenia tezy, iż niekoniecznie musi istnieć osobny przepis kodeksu postępowania karnego dotyczący badań poligraficznych, aby wynik z ekspertyzy poligraficznej uznać za dopuszczalny dowód w sprawie.

Błędnie się przyjmuje, że badanie poligraficzne ze stuprocentową wiarygodnością przedstawia dowód potwierdzający fakt tego, że osoba badana popełniła określone przestępstwo. Wobec braku zrozumienia istoty badania poligraficznego trudno zatem prawidłowo zakwalifikować dowód z tego badania²⁷. Warto podkreślić, iż w rzeczywistości badania poligraficzne polegają na weryfikacji prawdy, a nie na wykrywaniu kłamstwa. Obecnie istniejące narzędzia, określane często jako służące do wykrywania kłamstwa, w istocie bezpośrednio wcale go nie mierzą. W większości przypadków zakłada się, że kłamstwo powoduje zmiany emocjonalne, poznawcze itp. i że te zmiany przekładają się na obserwowalne cechy (zmiana fizjologiczna, zmiana zachowania itd.), a w rezultacie na podstawie zmian cech obserwowalnych można przeprowadzić wnioskowanie co najwyżej o zaistnieniu nieszczerości wypowiedzi czy całych zeznań²⁸.

Istota badania poligraficznego polega na ujawnianiu i rejestracji stopnia aktywizacji emocjonalnej na zadawane pytania²⁹. Cel badania sprowadza się do ustalenia, czy w pamięci osoby badanej występują ślady pamięciowe dotyczące pewnego zdarzenia. Detekcja kłamstwa realizowana w formie badania poligraficznego, w jego klasycznym znaczeniu, dokonuje się na poziomie psychofizjologicznym i opiera na wykrywaniu oraz rejestracji fizjologicznych korelatów emocji, które towarzyszą kłamstwu, a ich stwierdzenie pozwala wnioskować o przyczynie, czyli o kłamstwie³⁰. Wykrywa się i analizuje zjawiska, które kłamstwu towarzyszą (napięcie emocjonalne, wysiłek intelektualny etc.) i manifestują się w różny sposób³¹.

²⁷ J. Widacki (red.), *Badania poligraficzne w Polsce*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2014, s. 134.

²⁸ J. Widacki (red.), *Kierunki rozwoju instrumentalnej i nieinstrumentalnej detekcji kłamstwa: problemy kryminalistyczne, etyczne i prawne*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2018, s. 28.

²⁹ M. Kała, D. Wilk, J. Wójcikiewicz, *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007, s. 730.

³⁰ J. Widacki, *History of Polygraph Examination*, op. cit., s. 42.

³¹ J. Widacki (red.), *Kierunki rozwoju...*, op. cit., s. 11.

Aczkolwiek niektórzy procesualiści twierdzą także, że w przypadku badań poligraficznych mamy do czynienia tylko ze szczególnego rodzaju „materiałem”, który jest badany przez biegłego, a wynik zbadania tego materiału stanowi swoiste narzędzie ograniczenia kręgu osób podejrzanych i w dalszym toku postępowania w sprawie nie służy jako dowód³².

Niemniej jednak należałoby zwrócić uwagę na unormowanie stosowania poligrafu (czy inaczej mówiąc, „wariografu”) w przepisach obowiązującego w Polsce kodeksu postępowania karnego, a w szczególności na § 1 art. 192a, który przewiduje, że w celu ograniczenia kręgu osób podejrzanych lub ustalenia wartości dowodowej ujawnionych śladów można pobrać odciski daktyloskopijne, wymazać ze śluzówki policzków, włosy, ślinę, próby pisma, zapach, wykonać fotografię osoby lub dokonać utrwalenia głosu. Ponadto w świetle § 2 art. 192a k.p.k. za zgodą osoby badanej biegły może również zastosować środki techniczne mające na celu kontrolę nieświadomych reakcji jej organizmu. Materiał tego rodzaju, jeżeli w ocenie prowadzącego postępowanie w dalszym jego toku jest zbędny, usuwa się z akt sprawy i niszczy. W innym wypadku materiał taki pozostaje w aktach, nie przekształcając się jednak w dowód, także po wszczęciu postępowania karnego w stosunku do określonej osoby³³.

Ramy prawne i procedury regulujące możliwość stosowania poligrafu w Ukrainie

Tłumacząc zakaz zarówno uzyskiwania informacji za pomocą poligrafu, jak i następnie uznania ich jako dowodu w sprawie, V. Vapniarczuk opiera się na obowiązującej aktualnie normie ukraińskiego kodeksu postępowania karnego, którego przepisy w chwili obecnej nie zawierają żadnej wzmianki o poligrafie czy środkach technicznych służących do rejestracji nieświadomych reakcji organizmu osób badanych. Brak bezpośredniego zakazu stosowania poligrafu w ukraińskim procesie karnym przez ustawodawcę daje podstawy do uznania takiej możliwości jego wykorzystania. Za potwierdzenie takiego stanowiska należy przyjąć fakt, że żaden z obowiązujących na Ukrainie przepisów nie zabrania przeprowadzania badań poligraficznych³⁴.

Tak więc § 1 art. 84 wspomnianego wyżej k.p.k. Ukrainy wskazuje, że dowodem w postępowaniu karnym są dane faktyczne, uzyskane w sposób

³² J. Grajewski, L.K. Paprzycki, M. Płachta, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Zakamycze, Kraków 2003, s. 489.

³³ Ibidem.

³⁴ A. Volobujev, *Poligraf: techniko-kryminalistyczny zasіб vyjavlenia i fiksacji dokaziv czy instrument ekspertnego doslidzenia?*, „Kryminalistyczny visnyk” 2018, nr 2 (30), s. 58.

przewidziany niniejszym kodeksem, na podstawie których śledczy, prokurator, sędzia śledczy i sąd stwierdzają istnienie lub brak faktów i okoliczności istotnych dla postępowania karnego i które podlegają dowodzeniu w sprawie. Natomiast w § 2 wymienione są cztery rodzaje dowodów procesowych, a mianowicie: zeznania (wyjaśnienia w przypadku osób podejrzanych oraz oskarżonych), dowody rzeczowe, dokumenty i opinie biegłych. Oznacza to, że jeżeli wynik ekspertyzy poligraficznej przedstawiony będzie w postaci opinii biegłego, to w rozumieniu kodeksu traktowana ona będzie jako jeden z rodzajów dowodów procesowych.

Dodatkowo oprócz norm kodeksowych granice, możliwości, cele i metody takiej ekspertyzy regulują wytyczne Ministerstwa Sprawiedliwości Ukrainy w sprawie wyznaczenia i przeprowadzenia ekspertyz kryminalistycznych, w tym np. ekspertyzy sądowo-psychologicznej z wykorzystaniem poligrafu³⁵. Można więc zakładać, że ze względów proceduralnych nie budzi żadnych wątpliwości ani samo zlecenie przeprowadzenia takiej ekspertyzy, ani kwestia dopuszczalności dowodu z opinii biegłego, który w trakcie ekspertyzy stosował poligraf. W tym wypadku, jeśli zostaną dochowane wszystkie formalności związane z powołaniem biegłego oraz przeprowadzeniem takiej ekspertyzy i uzyskana zgoda osoby badanej na stosowanie poligrafu, to nic nie stoi na przeszkodzie, żeby dowód ów uznać za dopuszczalny. Można więc założyć, że nawet jeśli słowo „poligraf” nie jest *stricte* wspomniane

³⁵ Zlecenie i przeprowadzenie ekspertyzy na potrzeby procesowe w Ukrainie odbywa się zgodnie z Wytycznymi Ministerstwa Sprawiedliwości Ukrainy w sprawie wyznaczenia i przeprowadzenia ekspertyz, w tym ekspertyz sądowych, z dnia 08.10.1998 r. nr 53/5. Wytyczne te wyróżniają kilka rodzajów ekspertyz: kryminalistyczne, techniczne, ekonomiczne, towaroznawcze, ekspertyzy własności intelektualnej, ekspertyzy psychologiczne itd. Badania poligraficzne stanowią jeden z rodzajów ekspertyz psychologicznych i noszą oficjalną nazwę „badania z wykorzystaniem specjalnego narzędzia technicznego – poligrafu komputerowego”. Podczas zlecenia takiej ekspertyzy organ procesowy musi określić ją jako „[...] przeprowadzenie ekspertyzy sądowo-psychologicznej z wykorzystaniem poligrafu”. Punkt 6.1. wytycznych wskazuje, że przedmiotem badania psychologicznego są osoby zdrowe psychicznie; punkt 6.3. – badanie psychologiczne ustala te cechy aktywności umysłowej i ich przejawy w zachowaniu osoby, które mają znaczenie prawne i mogą powodować odpowiednie konsekwencje prawne.

Natomiast oprócz pozornie oczywistego i wydawałoby się logicznego związku między nazwą ekspertyzy a wymogiem posiadania wykształcenia psychologicznego przez osobę prowadzącą badania poligraficzne w chwili obecnej brak jest takiego obowiązku. Z przepisów wynika, że nie musi to być psycholog. Biegły poligrafolog może mieć kwalifikacje psychologiczne, ale nie musi.

Ustawowe wymagania w odniesieniu do biegłych są następujące: swobodne posługiwanie się językiem państwowym (ukraińskim), posiadanie tytułu magistra i ukończenie podyplomowych kursów w ramach programów szkoleniowych dla ekspertów z zakresu badań poligraficznych (dodatkowe wymagania polegające na upoważnieniu do dostępu do wiadomości specjalnych stanowiących tajemnicę państwową mogą dotyczyć osób, które są pracownikami jednostki prokuratury lub Państwowego Biura Śledczego, i zatrudnionych na stanowisku specjalisty od poligrafów).

w k.p.k., to kwestia powołania biegłego i następane dołączania jego opinii do materiałów sprawy na tym etapie nie budzi żadnych wątpliwości.

Natomiast warto dodać, że w odniesieniu do badania poligraficznego nie chodzi o bezpośrednie uzyskanie dowodów w postaci informacji werbalnej, płynącej z tzw. źródła, którym w tym przypadku będzie osoba poddana badaniu (mająca lub nie wiedzę w sprawie toczącego się postępowania), a jedynie o przekazanie, za pomocą biegłego, informacji świadczącej o tym, że osoba czy tzw. źródło posiada wiedzę o realiach danego zdarzenia. Rzecz oczywista, że w ramach prowadzenia odpowiednich badań biegły nie może bezpośrednio wypowiadać się na temat winy lub niewinności osoby, prawdziwości czy fałszywości jej zeznań, nie będzie także używać stwierdzeń typu „badany kłamał” czy „badany mówił prawdę” i przedstawiać na tej podstawie opinii kategorycznej o winie lub niewinności osoby. Byłoby to niewłaściwe, ponieważ tylko sąd jest uprawniony do orzekania o winie lub niewinności osoby oskarżonej o popełnienie konkretnego przestępstwa.

Opinia biegłego z zakresu poligrafii może świadczyć np. o tym, że dana osoba w żaden sposób nie reaguje na pytania dotyczące pewnego zdarzenia przestępnego lub odwrotnie, że dana osoba ma w pamięci ślady tego konkretnego przestępstwa i może też znać jego szczegóły. Wnioski takie wyciąga się na podstawie reakcji danej osoby na specjalnie sformułowane pytania. Zatem w badaniach poligraficznych wykonywanych techniką pytań kontrolnych nie wykrywa się kłamstwa w odpowiedziach na poszczególne pytania testu, ale po sumie reakcji na poszczególne pytania krytyczne, porównanych z reakcjami na pytania kontrolne, wnosimy całościowo, czy badany w czasie badania jest szczery czy nie, ściślej: czy stara się wprowadzić w błąd badającego, czy nie³⁶. W związku z tym utożsamianie badania poligraficznego z wykrywaniem kłamstwa jest niedopuszczalne.

Równie ważne jest pytanie dotyczące oceny takiego dowodu. Nie można wprost powiedzieć, że jest on niedopuszczalny albo nie będzie miał wartości dowodowej. Podczas podejmowania decyzji o przeprowadzeniu dowodu z opinii poligraficznej, a następnie w czasie dokonywania oceny tego dowodu, konieczne będzie uwzględnienie charakteru dowodu z opinii biegłego. Dowód ten może być przydatny przy eliminowaniu osób niewinnych z kręgu podejrzanych lub weryfikowaniu wersji śledczych. Zatem wynik badania nie może być wprost wykorzystany jako dowód winy lub niewinności, co nie

³⁶ J. Widacki, K. Dukąła, *Detekcja kłamstwa – czyli czego?*, „Problemy Kryminalistyki” 2015, nr 287(1), s. 9, cyt. za: J. Widacki (red.), *Badania poligraficzne w Polsce*, op. cit., s. 196.

świadczy jednak o jego niedopuszczalności i niecelowości wykorzystania go jako dowodu w postępowaniu karnym³⁷.

Opinia biegłego jest jednym z licznych środków dowodowych, które można uzyskać w procesie karnym, dlatego organ procesowy musi dokonywać oceny jej przydatności w konkretnej sprawie na tle całokształtu okoliczności ujawnionych w toku postępowania³⁸. Przy czym, gdy chodzi o swobodną ocenę dowodów, jak już wspomniano wyżej, ocena taka musi być oparta na prawdziwych ustaleniach faktycznych, a opinia z badań poligraficznych może w tym sensie odgrywać pomocniczą rolę, polegającą na tym, że podczas podjęcia ostatecznej decyzji w sprawie sąd będzie mógł wziąć pod uwagę wyniki ekspertyzy, co może pomóc w potwierdzeniu lub obaleniu wersji odnośnie do poziomu wiarygodności zeznań podejrzanego. Prawdopodobnie staną się one dodatkowym argumentem na poparcie wersji śledczej albo dowodem, wprawdzie pośrednim, ale pomagającym w toku rozstrzygnięcia sprawy.

Wydaje się zatem, że przyjęcie stanowiska, iż opinia oparta na informacjach uzyskanych w badaniach poligraficznych nie może być traktowana jako środek dowodowy, jest nielogiczne i błędne. Co więcej, takie błędne traktowanie opinii, a następnie dowodu z opinii biegłego w sposób oczywisty może prowadzić do lekceważenia podstawowych zasad procesu karnego oraz do istotnego ograniczenia prawa każdej osoby do obrony, czego konsekwencją może być niewłaściwe orzekanie.

Biegły i sędzia w procesie wykonują różne funkcje. Na sędzi spoczywa obowiązek oceny dowodów, a na biegłym odpowiednio obowiązek dostarczenia tego dowodu w postaci opinii, sporządzonej na podstawie wiadomości specjalnych, które w pewnych wypadkach mogą być niezbędne w celu ustalenia prawdy. Wydaje się, że wyłączenie dowodu z opinii poligraficznej, której wyniki nieraz pomagają sędziom w ocenie wiarygodności wyjaśnień czy zeznań przesłuchiwanej osoby, prowadziłyby do ograniczania możliwości procesowych. Obecnie, kiedy rozwój kryminalistyki jest tak dynamiczny, dający tak szerokie techniczne możliwości wykorzystania dodatkowych metod i sposobów w celu ustalenia prawdy, musimy przede wszystkim postulować kompleksowe podejście do rozwiązywania problemów, a nie poparcie procedur ograniczających ten proces.

Niestety organy procesowe w Ukrainie nie wykazują zbyt dużego zainteresowania zlecaniem ekspertyz poligraficznych, ponieważ nadal wystę-

³⁷ Postanowienie SN z 29.01.2015 r., I KZP 25/14, OSNKW 2015, nr 5, poz. 38.

³⁸ T. Tomaszewski, *Przesłuchanie biegłego w postępowaniu karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1988, s. 154.

pują kontrowersyjne poglądy i swoiste ostrzeżenia ze strony naukowców odnośnie do skuteczności badań poligraficznych oraz dopuszczalności opinii opartych na takich badaniach. Wszystko wskazuje na to, że nadal utrzymują się rozbieżności w opiniach na ten temat wyrażanych przez ukraińskich naukowców i praktyków. Jedni opowiadają się za wprowadzeniem do procesu i stosowaniem badań poligraficznych oraz wykorzystywaniem wyników takich badań jako dowodów, a drudzy wręcz przeciwnie – krytykują je i zaprzeczają możliwości wykonywania ekspertyz poligraficznych, podkreślając liczne wady tego rodzaju badań, powszechność błędnych wniosków oraz trudność z wykorzystaniem ich wyników w postępowaniu dowodowym.

W 2020 r. Sąd Najwyższy Ukrainy wydał kilka kluczowych orzeczeń dotyczących badania sądowo-psychologicznego z użyciem poligrafu. Większość z nich jedynie potwierdza fakt, że problematyka uznania możliwości przeprowadzenia badań poligraficznych na potrzeby postępowania karnego jest aktualna i że wątpliwości dotyczące kwestii dopuszczenia wyników takiej ekspertyzy w formie dowodu odpowiedniej jakości wymagają wyjaśnienia. Zdecydowana większość odmów powołania biegłego poligrafera była uzasadniona faktem, że ukraiński kodeks postępowania karnego nie przewiduje tego typu badania, a także tym, że wynik badania poligraficznego nie może być uznany za dowód w sądzie ze względu na to, iż „tylko sąd może oceniać dowody w sprawie”³⁹.

Z analizy raportów Ukraińskiego Stowarzyszenia Poligraferów wynika, że badania poligraficzne są popularne zarówno wśród osób prywatnych, jak i organów ścigania. W parze z tym idą głosy ekspertów, którzy dostrzegają szereg problemów negatywnie wpływających na upowszechnienie badań poligraficznych w Ukrainie. Specjaliści zwracają także uwagę na przyczyny, które stoją na przeszkodzie powszechnemu i praktycznemu wykorzystaniu poligrafu na potrzeby procesowe. Przyczyny te są zarówno obiektywne, jak i subiektywne.

Subiektywny stosunek do badań poligraficznych sprawia, że często prowadzi on do bezwzględnej odmowy stosowania tego rodzaju badań, wynikającej z braku świadomości w tym zakresie zarówno wśród zwykłych obywateli, jak i przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości. Jednym z przykładów jest niejednoznaczny, a często wręcz negatywny stosunek kierownictwa organów spraw wewnętrznych do metody badań z wykorzystaniem poligrafu⁴⁰,

³⁹ Wyrok Kasacyjnego Kryminalnego Sądu Ukrainy z 11 czerwca 2020 r., sprawa nr 621/1308/18, poz. 43.

⁴⁰ O. Motlach, *Psychofiziologiczeskaja ekspertyza z wykorzystaniem poligrafa ta problemni pytania wprowadzenia*, „Naukowy visnyk międzynarodowego гуманitarnego instytutu”, Odessa 2014, s. 129.

uzasadniony m.in. tym, że termin „poligraf nie występuje w żadnej ustawie obowiązującej obecnie w Ukrainie, a więc urządzenie to nie może być wykorzystywane”⁴¹. Przeciwnego zdania są często podmioty prowadzące postępowanie, których pozytywne nastawienie do badań poligraficznych ukształtowało się głównie podczas współpracy z ekspertami tej specjalności.

Wśród przyczyn obiektywnych po pierwsze można wskazać kwestie metodyczne, takie jak brak jednej certyfikowanej metodyki prowadzenia badań oraz jednolitych standardów kształcenia i doskonalenia zawodowego poligraferów. W praktyce doszło do takiej sytuacji, że specjalność „poligrafolog” jest wpisana na państwową listę specjalności, w jakich wydaje się opinie, jednak brak jest szczególnych wymagań dotyczących szkolenia takich specjalistów⁴².

Po drugie, głównym problemem nadal pozostaje brak bezpośredniego wskazania w obowiązujących przepisach prawnych możliwości wykorzystania poligrafu w postępowaniu karnym, z czego niektórzy praktycy wyciągają wnioski o bezprawności prowadzenia takiego badania, a sądy często nie uwzględniają opinii z badań poligraficznych jak potencjalnego dowodu w postępowaniu karnym⁴³.

Negowanie badań poligraficznych, które wynika z braku odrębnej normy prawnej dotyczącej stosowania poligrafu w Ukrainie, nie ma jednak podstawy prawnej. Wyjścia z obecnej sytuacji trzeba szukać nie tyle w przepisach regulujących badania poligraficzne, ile w nastawieniu funkcjonariuszy państwowych do tego typu działalności eksperckiej⁴⁴. Należy uznać, że wykorzystanie poligrafu w postępowaniu karnym jest dopuszczalne. Spełnia on bowiem kryteria legalności (żaden akt prawny nie zabrania jego stosowania, badanie za jego pomocą nie narusza praw człowieka, zasad wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych ani gwarancji procesowych badanego), etyki (poligraf nie umniejsza godności ludzkiej i nie jest niemoralny w warunkach prawidłowego użytkowania) oraz bezpieczeństwa (nie stwarza zagrożenia dla życia lub zdrowia człowieka)⁴⁵. Spełnienie określonych wymagań dotyczących procedury przeprowadzenia ekspertyzy

⁴¹ O. Romciv, *Vykorystanie polografa v procesie podolania protydii rozsliduvaniu zloczyniv u sferi sluzbovoi dijalnosti*, Visnyk nacionalnego uniwersytetu „Lwiwska politechnika”, Lviv 2015, s. 344.

⁴² Ibidem.

⁴³ O. Motlach, *Normatywno-prawowe regulowanie wykorzystania poligrafu pravoohoronnymi organami zarubiznykh krain*, „Visnyk akademii pracy i soecjalnych vidnosyn” 2011, nr 4, s. 170.

⁴⁴ O. Motlach, *Psychofiziolozicheskaia ekspertyza...*, op. cit., s. 129.

⁴⁵ V. Nananiwski, T. Leszkovicz, *Perspektywa vykorystania polografa u kryminalnemu sudoczynstvi*, „Visnyk nacionalnej akademii prokuratury Ukrainy” 2014, nr 1(34), s. 35.

poligraficznej, w szczególności odebranie pisemnej zgody osoby badanej, a także należyte przeszkolenie biegłego poligrafera, „daje sądowi podstawę do uznania wyników uzyskanych z badania poligraficznego za jeden z możliwych dowodów w połączeniu z innymi dowodami zebranymi w toku postępowania przygotowawczego”⁴⁶.

Natomiast analiza orzecznictwa⁴⁷ sądów rejonowych w Ukrainie na przestrzeni ostatnich kilku lat wykazała, że zauważalna jest pozytywna dynamika i wzrost liczby pozytywnych decyzji w sprawach uznania ekspertyzy z badań poligraficznych. Aktualnie większość ekspertyz dotyczy jednak spraw cywilnych. Mimo że wcześniejsze doświadczenia w odniesieniu do badań poligraficznych wykazywały niski poziom akceptowalności ich przez organy wymiaru sprawiedliwości, wydaje się, że dynamika wzrostu liczby stosowania poligrafu w sprawach cywilnych wskazuje na pozytywny kierunek rozwoju i stopniowe wprowadzanie badań poligraficznych także do procesów karnych.

Pomimo wyraźnych i niepodważalnych zalet wykorzystania poligrafu w postępowaniu karnym istnieje również szereg problemów organizacyjnych, które hamują proces jego legalizacji na poziomie ukraińskiego k.p.k., a co za tym idzie – wdrożenie do praktycznej działalności organów ścigania. Jak najszybsze rozwiązanie tych problemów pozwoliłoby na efektywne i pełne wykorzystanie wszystkich możliwości ekspertyz poligraficznych dla celów procesowych.

⁴⁶ O. Motlach, *Dopustymist wykorzystania u dokazuvani faktycznych danych, jaki buly otrymani za dopomogou poligrafa*, „Juridyczny visnyk. Kryminalne prawo i kryminologia” 2014, nr 3(23), s. 142.

⁴⁷ Analizą zostały objęte następujące orzeczenia sądów ukraińskich: Postanowienie SR w Bachmucie z dn. 12.01.2018 r., Nr 219/8596/15-II; Postanowienie SR w Obuchowie z dn. 21.05.2019 r., Nr 372/1759/19; Postanowienie SR w Chmielnickim z dn. 23.09.2019 r., Nr 683/1929/19; Postanowienie SR w Kirowohradzie z dn. 08.10.2019 r., Nr 405/7363/19; Postanowienie SR we Lwowie z dn. 27.11.2019 r., Nr 463/4339/17; Wyrok SR w Iwano-Frankiwsku z dn. 13.07.2022 r., Nr 344/17154/18; Wyrok SR w Kijowie z dn. 14.07.2022 r., Nr 755/11764/19; Wyrok SR w Boryspolu z dn. 15.07.2022 r., Nr 359/9667/20; Wyrok SR w Sumach z dn. 15.07.2022 r., Nr 581/76/21; Wyrok SR we Lwowie z dn. 18.07.2022 r., Nr 127/891/21; Wyrok SR w Winnicy z dn. 19.07.2022 r., Nr 127/891/21; Wyrok SR w Kijowie z dn. 03.08.2022 r., Nr 756/847/17; Wyrok SR w Hłobynie z dn. 09.08.2022 r., Nr 527/212/22; Wyrok SR w Dnieprze z dn. 10.08.2022 r., Nr 199/9556/21; Wyrok SR w Łucku z dn. 10.08.2022 r., Nr 161/10041/22; Wyrok SR w Głuchowie z dn. 01.09.2022 r., Nr 576/411/21; Wyrok SR w Odessie z dn. 07.10.2022 r., Nr 522/17245/16k; Wyrok SR w Rożyszczach z dn. 23.09.2022 r., Nr 154/842/22; Wyrok SR w Krzywym Rogu z dn. 20.10.2022 r., Nr 216/1675/22; Wyrok SR w Kamieńcu Podolskim z dn. 17.10.2022 r., Nr 676/7835/19; Wyrok SR w Kijowie z dn. 27.10.2022 r., Nr 753/9803/18; Wyrok SR w Kijowie z dn. 02.12.2022 r., Nr 760/23990/17; Wyrok SR w Boryspolu z dn. 27.01.2023 r., Nr 359/447/21; Wyrok SR w Irszawie z dn. 13.01.2023 r., Nr 301/943/19; Postanowienie SR w Wilniansku z dn. 05.04.2023 r., Nr 314/2866/22.

Bibliografia

Literatura

- Belkin R., *Teoria dowodów w Sowietach w procesie. Część obszerna*, Moskwa 1966.
- Bentham J., *Traktat o dowodach sądowych*, Zrzeszenie Sędziów i Prokuratorów RP, Gniezno 1939.
- Bojkowa A., *Kurs sowietów w procesie. Obszerna część*, Moskwa 1989.
- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe zagadnienia teoretyczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971.
- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe zagadnienia teoretyczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984.
- Cieślak M., *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, t. 1, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1955.
- Czeczot Z., Tomaszewski T., *Kryminalistyka ogólna*, Comer, Toruń 1996.
- Dąb A., Cincio K., *Prawo do obrony*, w: *Zagadnienia prawne Konstytucji PRL*, t. 3, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1954.
- Grajewski J., Paprzycki L.K., Płachta M., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, Zakamycze, Kraków 2003.
- Grzegorzczak T., *Dowody w procesie karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1998.
- Grzegorzczak T., *Obrona w postępowaniu przygotowawczym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1988.
- Grzeszczyk W., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LexisNexis Polska, Warszawa 2014.
- Kała M., Wilk D., Wójcikiewicz J., *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007.
- Lipczyńska M., *Stanowisko oskarżonego w procesie w procesie karnym Polski Ludowej*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1956.
- Malicka-Ochtera A., *Ograniczenia działań obrońcy w procesie karnym*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2021.
- Matan J., *Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym oraz formy jej realizacji*, „Rocznik Administracji i Prawa: teoria i praktyka” 2009, R. 9.
- Motlach O., *Psychofizjologiczna ekspertyza z wykorzystaniem poligrafa ta problemni pytania wprowadzenia*, „Naukowy visnyk międzynarodowego humanitarnego instytutu”, Odessa 2014.

- Nananiwski V., Leszkowicz T., *Perspektywa wykorzystania poligrafa u kryminalnemu sudoczynstwi*, „Visnyk nacjonalnej akademii prokuratury Ukrainy” 2014, nr 1(34).
- Orlov Y., *Problemy teorii dokazatelstw w ugolownom procesie. Monografija*, Moskwa 2009.
- Romciv O., *Vykorystanie polografa v procesie podolania protydii rozsliduvaniu zloczyniv u sferi sluzbovoi dijalnosti*, Visnyk nacjonalnego uniwersytetu „Lwivska politechnika”, Lviv 2015.
- Śliwiński S., *Polski proces przed sądem powszechnym: zasady ogólne*, Gebethner i Wolff, Warszawa 1948.
- Tomaszewski T., *Przesłuchanie biegłego w postępowaniu karnym*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1988.
- Vapniarczuk V., *Teoria i praktyka kriminalnogo procesualnogo dokazywania*, Jurajt, Kharkiv 2017.
- Volobujev A., *Poligraf: techniko-kryminalistyčnyj zasib vyjavlenia i fiksacii dokaziv czy instrument ekspertnogo doslidženia?*, „Kryminalistyčny visnyk” 2018, nr 2(30).
- Widacki J. (red.), *Badania poligraficzne w Polsce*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2014.
- Widacki J., *History of Polygraph Examination*, Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne, Warszawa 2021.
- Widacki J. (red.), *Kierunki rozwoju instrumentalnej i nieinstrumentalnej detekcji kłamstwa: problemy kryminalistyczne, etyczne i prawne*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2018.
- Widacki J., Dukąła K., *Detekcja kłamstwa – czyli czego?*, „Problemy Kryminalistyki” 2015, nr 287(1).

Akty prawne i orzecznictwo

- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997 Nr 89, poz. 555).
- Kryminalno-procesualny kodeks Ukrainy z dnia 13.04.2012 Nr 4651 – VI Vi-domosti Verchownoi Rady Ukrainy 2013, Nr 9–10, Nr 11–12, Nr 13, st. 88.
- Uzasadnienie postanowienia SN z 17.12.2008 r., VKK448/07 OSN W SK 2008. Wr 1, poz. 119.
- Wytyczne Ministerstwa Sprawiedliwości Ukrainy w sprawie wyznaczenia i przeprowadzenia ekspertyz w tym ekspertyz sądowych z dnia 08.10.1998 r., Nr 53/5.
- Postanowienie SN z 29.01.2015 r. I KZP 25/14, OSNKW 2015, nr 5, poz. 38.
- Postanowienie SR w Bachmucie z dn. 12.01.2018 r., Nr 219/8596/15-ц.

Postanowienie SR w Obuchowie z dn. 21.05.2019 r., Nr 372/1759/19.
Postanowienie SR w Chmielnickim z dn. 23.09.2019 r., Nr 683/1929/19.
Postanowienie SR w Kirowohradzie z dn. 08.10.2019 r., Nr 405/7363/19.
Postanowienie SR we Lwowie z dn. 27.11.2019 r., Nr 463/4339/17.
Wyrok SR w Iwano-Frankiwsku z dn. 13.07.2022 r., Nr 344/17154/18.
Wyrok SR w Kijowie z dn. 14.07.2022 r., Nr 755/11764/19.
Wyrok SR w Boryspolu z dn. 15.07.2022 r., Nr 359/9667/20.
Wyrok SR w Sumach z dn. 15.07.2022 r., Nr 581/76/21.
Wyrok SR we Lwowie z dn. 18.07.2022 r., Nr 127/891/21.
Wyrok SR w Winnicy z dn. 19.07.2022 r., Nr 127/891/21.
Wyrok SR w Kijowie z dn. 03.08.2022 r., Nr 756/847/17.
Wyrok SR w Hłobyńce z dn. 09.08.2022 r., Nr 527/212/22.
Wyrok SR w Dnieprze z dn. 10.08.2022 r., Nr 199/9556/21.
Wyrok SR w Łucku z dn. 10.08.2022 r., Nr 161/10041/22.
Wyrok SR w Głuchowie z dn. 01.09.2022 r., Nr 576/411/21.
Wyrok SR w Odessie z dn. 07.10.2022 r., Nr 522/17245/16k.
Wyrok SR w Rożyszczach z dn. 23.09.2022 r., Nr 154/842/22.
Wyrok SR w Krzywym Rogu z dn. 20.10.2022 r., Nr 216/1675/22.
Wyrok SR w Kamieńcu Podolskim z dn. 17.10.2022 r., Nr 676/7835/19.
Wyrok SR w Kijowie z dn. 27.10.2022 r., Nr 753/9803/18.
Wyrok SR w Kijowie z dn. 02.12.2022 r., Nr 760/23990/17.
Wyrok SR w Boryspolu z dn. 27.01.2023 r., Nr 359/447/21.
Wyrok SR w Irszawie z dn. 13.01.2023 r., Nr 301/943/19.
Postanowienie SR w Wilnianśku z dn. 05.04.2023 r., Nr 314/2866/22.

Źródła internetowe

<https://sjp.pwn.pl/slowniki/klasifikacja.html>